

ความล้มพันธ์ของ ร. 5 กับ กรมพระยาดำรงฯ

โดย ชาลี เขียมกระสินธุ์

ในจำนวนเจ้านายแห่งราชวงศ์จักรีทั้งหมด ที่ได้นำเพ็ญกรณีเกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์
วรรณคดี โบราณคดี รัฐประศาสน์คว้ยกันแล้ว เชื่อว่าทุกคนจะต้องรำลึกถึงสมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพก่อนผู้อื่น โดยที่พระองค์เป็นหลักสำคัญทั้งในวงงานราชการและ
ศิลปวิทยาการของเมืองไทย ตลอดพระชนมายุอันยืนยาวของพระองค์นั้น ได้ทรงค้นคว้าเพื่อประโยชน์
ของอนุชนชั้นหลังอย่างกว้างขวาง ทรงทำประโยชน์อันใหญ่ยิ่งให้แก่ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์
ทรงมีอุตสาหกรรมวิทยาทรงนำพิศวง พระองค์ทรงเป็น “อัจฉริยบุรุษ” อันแท้จริง พระนามได้แผ่
กว้างนับลือไปทั่วโลก

ในช่วงชีวิต ๘๙ พรรษาของพระองค์ - - หรือในช่วง ๘ แผ่นดิน พระองค์ทรงทำงานทุกด้านรอบรู้
และจัดเจงานที่ทรงทำนั้นอย่างถ่องแท้ ทรงปฏิบัติโดยเที่ยงธรรมและเที่ยงตรง จึงไม่เป็นปัญหาเลยว่า
งานของพระองค์ได้ประสมมรรคผลอันงดงามตลอดเสมอมา

ด้านอักษรศาสตร์ ส่วนสำคัญยั้งนั้น นอกเหนือไปจากที่ได้ทรงวางแนวไว้แล้ว สมาคมวรรณคดี
ก็ได้สำเร็จผลสมความมุ่งหมายด้วยการริเริ่มของพระองค์เช่นเดียวกัน หอสมุดแห่งชาติที่ตั้งตระหง่าน
และบรรจุไว้ด้วยสรรพวิทยาการทั้งหลายนั้นก็มีส่วนสมบุรณ์ขึ้นโดยพระองค์ อนุสรณ์ที่จะประทับอยู่ใน
ความทรงจำนอกจากงานของพระองค์ที่ปรากฏไปทั่วในวงวรรณคดี ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และ
อื่น ๆ แล้วก็มี “หอสมุดตำรงราชานุภาพ” ที่เคียงข้างหอสมุดแห่งชาติย่อมจะเป็นประจักษ์พยานที่
ปรากฏอยู่เป็นลักษ์

เมื่อเราได้เห็นหนังสือที่แจกในงานพระศพ หรืองานศพของท่านผู้ใดคนหนึ่งก็ตาม หนังสือ
เหล่านั้นจะมีตราของหอสมุดพิมพ์อยู่บนปกด้วยนั้น คำนำของหนังสือแทบทุกเรื่องและทุกเล่มจะมีพระ-
นิพนธ์ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้เป็นการนำเรื่องและแนะแนวทางให้อ่านได้
เข้าใจอย่างใกล้ชิดในหนังสือเหล่านั้นอีกเป็นอย่างมาก

พระประวัติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาชุ่ม ลำดับองค์ที่ 57 พระนามเดิมพระองค์เจ้าชายดิศวรรกุมาร ประสูติ ณ วันเสาร์ เดือน 7 แรม 9 ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2405 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อปีจอ พ.ศ. 2429 เดือนเป็นกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เมื่อปีกุน พ.ศ. 2442 เป็นนายพลโทราชองครักษ์ ตำแหน่งผู้ช่วยบัญชาการทหารบก แล้วเป็นอธิบดีกระทรวงธรรมการ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นราชทูตพิเศษเสด็จไปยุโรปครั้งที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 เดือนเป็นกรมพระดำรงราชานุภาพ-ยศจักรียาลภดินทร ดยามวิชิตนทร วโรปการ มโหราพ วาษกฤตยานุสร อารทประพาดการดัดดีจจรรรัตนปัญญาศึกษาพิเศษ นรินทราธิเบศร์ บรมวงศ์อดิศจัย ศิริรัตนตรัยคุณชาดา อุตมเดชานุภาพพิตร เมื่อปีกุน พ.ศ. 2454 นอกจากนยังทรงเป็นเสนาบดีที่ปรึกษา เป็นเสนาบดีมหาดไทย พระสมุทสำหรับพระนคร เมื่อปีเถาะ พ.ศ. 2458 เป็นกรรมการสภาการคลัง เมื่อ ปีมะเมีย พ.ศ. 2465 เป็นเสนาบดีกระทรวงมรุราชารและเป็นนายพลเอก เมื่อปีกุน พ.ศ. 2466 ในรัชกาลที่ 7 เป็นอภิรัฐมนตรี เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2468 เป็นนายกราชบัณฑิตยสภา เมื่อปีชวด พ.ศ. 2469 และได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. 2472 ทรงเป็นต้นสกุล ดิศกุล ณ อยุธยา

ในโอกาสรอบร้อยปีของสมเด็จพระยาดำรงฯ นี้ ข้าพเจ้าขอเสนอเรื่องราวอันเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของพระองค์ท่าน กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ซึ่งขอเขียนเล็ก ๆ นี ขอถวายเป็นที่ระลึกต่อการต่อดวงวิญญาณอมตะของพระองค์ผู้เป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์นั้น ทรงมีพระชนมายุมากกว่าสมเด็จพระยาดำรงฯ 9 ปี แม้ว่าจะได้เคยโปรดเล่นกับเจ้าน้อง ๆ ซึ่งรักและเคารพพระเจ้าอยู่หัวอย่างเจ้าฟักเป็นหัวหน้า แต่เมื่อเสวยราชย์พระองค์ก็ต้องทรงประพฤติพระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายพี่น้องก็เกิดความเกรงกลัว ไม่ค่อยยกตาเขาซัดวี่ล้าสะเหมือนแต่ก่อน

จากนั้นก็ความทรงจำตอนหนึ่งของกรมพระยาดำรง ฯ ทรงเล่าได้ว่า

... สมัยเมื่อได้แก้ไขประเพณีในราชสำนักเมื่อเสด็จกลับจากลังกาไปนั้น เจ้านายเด็ก ๆ พวกนั้นยังตามเสด็จอยู่เสมอ ถ้าไม่ถูกได้ในเวลายังเข้าเฝ้าแทน ก็ได้นั่งเก้าอี้สนทนกับเวลาเสด็จทรงรถเที่ยวประพาสในตอนบ่าย ก็อดชวนรถที่นั่งรองไปตามเสด็จ ถึงเวลา

เมื่อเสวย ถั่วขึ้นใหม่คนนั่งโต๊ะขาดจำนวน ก็โปรดฯ ให้มาเรียกเจ้าพวกเด็กๆ ไปนั่งเก้าอี้
ที่วางใต้ “กินโต๊ะ” และได้กินไอศกรีมก็ชอบ ไอศกรีมเป็นของพิเศษในเวลานั้น...

ความดีมีพันชั่งพันช่อไปนั้นได้แก่การศึกษาภาษาอังกฤษ ครูชาวอังกฤษชื่อแปดเตอร์ตัน
มีศิษย์ที่ชอบมาก 4 พระองค์ คือ 1. สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ 2. สมเด็จพระเจ้าฟ้า
ภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช 3. สมเด็จพระยาอริยวิบูลย์วิโรจ
4. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เหตุที่ทรงใกล้ชิดสนิทสนมกับกรมมาก เมื่อพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระราชประสงค์จะทรงศึกษาภาษาอังกฤษต่อไปถึงวิธีแต่งหนังสือ
โปรดฯ ให้ครูแปดเตอร์ตันเข้าไปสอนถวายในเวลาว่างเมื่อทรงว่างราชการ ทรงทราบว่ากรม
พระยาดำรงฯ เป็นศิษย์ติดตัวครู จึงมีรับสั่งให้เป็นพนักงานนำครูเข้าไป เวลาทรงพระอักษร
จึงทรงอยู่ด้วยทุกคน ครั้นถึงคราวถึงกาลเข้าเรียนของกรมพระยาดำรงฯ และตรัสถามอะไร
เป็นภาษาอังกฤษให้กรมพระยาดำรงฯ ฟังดูบ้าง นับว่าทรงพระกรุณาอย่างยิ่งกว่าแต่ก่อน

เมื่อพระเจ้าชาร์นโคลาซ ที่ 2 เสด็จประพาสเมืองไทย พ.ศ. 2434 จนถึงวันเสด็จกลับ
จากบางปะอิน ครั้นเรียกกรมพระยาดำรงฯ เข้าไปที่พระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ
แล้วทรงถามพระชนของกรมพระยาดำรงฯ และตรัสแก่พระเจ้าชาร์นว่า

“หม่อมฉันจะให้ดำรงไปเฝ้าเยี่ยมตอบแทนตัว”

กรมพระยาดำรงฯ ตกพระทัยที่ได้รับมอบหมายหน้าที่แทนองค์พระมหากษัตริย์อย่าง
กะทันหัน และขณะนั้นมีพระชันษาเพียง 29 ยิ่งกว่านั้นยังโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระยาดำรงฯ
ทรงเลือกคณะผู้ตามเสด็จเอง ในสมัยนั้นต้องอยู่ในข่ายพระราชพิจารณาว่าต้องมีรูปร่างงาม
มรรยาทเรียบร้อย เพื่อมิให้เสียชื่อเสียงชาติไทย และต้องมีฝีมือพอที่จะจดจำของดีกลับ
มาให้คุณค่าของเงินที่เสียไป กรมพระยาดำรงฯ เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม
พ.ศ. 2434 นำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทยไปถวายยังราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรป และทอด
พระเนตรการศึกษาของแต่ละประเทศที่ผ่านมามาก่อน ครั้นเสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯ ภายใน 7 วัน
ก็มีพระบรมราชโองการประกาศย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โดยมีได้มีพระราช
ดำรัสดีมาก่อน

กรมพระยาดำรงฯ มิได้ทรงคาดหมายมาก่อนว่าต้องไปรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย เพราะได้ทรงไม่พระทัยในด้านการศึกษาอย่างจริงจัง จึงเสียพระทัยที่จะต้องทรง

การศึกษาซึ่งจัดโครงการไว้อย่างเรียบร้อยแล้ว เมื่อทรงทราบเช่นนี้ทรงเข้าไปกราบทูลว่า
กัตติจะเสียดื้อ เพราะทำงานมหาดไทยไม่สำเร็จ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระราชดำรัสว่า

กรมตำรวจ ฉันเชื่อว่าเธอจะทำการศึกษาได้สำเร็จ แต่คนบ้านเมืองอยู่บนอันตราย
(ฉกศกสาธิต ร.ศ. 119) ถ้าเราตักไปเป็นขั้วเขื่อน การศึกษาที่เธอรักจะอยู่ที่ไหน ใครเขา
เป็นนาย เขาก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพอใจเขา เรามาช่วยกันรักษาชีวิตของประเทศได้
จะไม่ดีกว่าหรือ ถ้าเธอคิดขจัดอย่างไรก็มาปรึกษาฉันได้

เมื่อกรมพระยาตำรวจฯ เสด็จมาเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนั้น ได้ทรงตรัสกับ
ข้าราชการ อันมี เทศฯ เป็นต้นว่า

การเลือกใช้คนให้เหมาะแก่ตำแหน่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้เป็นนายคน การที่จะรู้ว่า
ถูกหรือผิดนั้นจะต้องชย้นเอาใจใส่อยู่เต็มอวสานงานที่เขาทำนั้นเป็นอย่างไร ถ้าเขาทำได้
ก็ตองยอมให้ว่าเป็นความดีของเขาเอง เราควรรับเขาได้แต่เพียงว่าเลือกคนถูก ถ้าเขาทำผิด
เราต้องรับเสียเองเพราะเราเลือกเขาฯ จึงมีโยกย้ายทำผิด ทงนี้ อำนาจอยู่ที่ไหน ความ
รับผิดชอบของขยู่ทนั้นตอง

พระตำรับอันเป็นข้อคิดของท่านนั้นมากมาย ทรงเน้นหนักถึงความดำคคและการ
สร้างสัมพันธ์ทชาติตงามทงต้น เช่น

“อย่ามัวพดก เพราะถ้ามีพดกเรา จะต้องมัวพดกเขาเกิดขนิ และมากกว่าเดิมอดด้วย”

ครั้งหนึ่ง เทศฯ คนหนึ่งมาทูลต่าไปรับตำแหน่งใหม่ ท่านตรัสบอกว่

“เจ้าคุณ, อำนาจอยู่ที่ราชฎวเช็ดถือ ไม่ใช่อยู่ที่พระแต่งศัตรา จะไปอยู่ที่ไหนก็
ตาม ถ้าเจ้าคุณทำให้ราชฎวเช็ดถือตองความศรัทธาแล้ว ไม่มีใครถอดเจ้าคุณได้แม้แต่
ในหลดง เพราะท่านให้ทรงปรารตนาให้ราชฎวเช็ดถืออยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกับนี้”

ความรู้ย่งกว้างขวางในเรื่องประวัติศาสตร์และในโบราณคดีของกรมพระยาตำรวจฯ
นั้น ทรงได้มาจากกรททรงตำรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและท่านโปรดทงน่อย่าง
มากตองย วิชาโบราณคดีทรงเรียนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และส่งแต่จ-
กรมพระยาบวรราชปรับคช จนกระทั่งในปัจจุบันนี้เป็นทยอมรบอย่างเด่นชัดกนแต่จว่ กรม-
พระยาตำรวจฯ ทรงเป็นพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์

เพชรประดับมงกุฏ

การประชุมสมุหเทศาภิบาลในกรุงเทพฯ นั้น มีขึ้นปีละครั้ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จมาประชุม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการเลี้ยงพระราชทาน เป็นเกียรติยศแก่เทศาภิบาลทุกปี และในการเลี้ยงมักจะมีพระราชดำรัส พระราชทานพระบรม-
 ราชโองการและสรรเสริญความอุตสาหะของสมุหเทศาภิบาลด้วย ในปีหนึ่งตรัสเกี่ยวมาถึงกรม-
 พระยาตำราฯ ว่า ได้ทรงสังเกตเห็นตั้งแต่ยังเป็นเด็กว่าเติบโตใหญ่ขึ้นคงจะได้เป็นคนสำคัญใน
 ราชการบ้านเมืองคนหนึ่งถึงนี้ แต่การที่มพระราชดำรัสทรงยกย่องจนบางที่กรมพระยาตำราฯ
 ก็รู้สึกเกรงพระทัย เช่น ต่อมากลับหนึ่ง มีพระราชดำรัสว่า พระมหามงกุฏเป็นเครื่องหมายของ
 ราชาธิบดีโดย พระมหามงกุฏส่งงามด้วยประดับเพชรนิลจินดาอันมีค่านับได้ ข้าราชการที่
 อุตสาหะพยายามช่วยกันทะนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญสุข ก็เปรียบเหมือนเพชรนิล เครื่อง
 ประดับพระมหามงกุฏนั้นน

พระราชดำรัสนั้น ทจริงทรงอุปมาด้วยข้าราชการทั่วไปไม่เฉพาะผู้หนึ่งผู้ใด แต่เมื่อตรัส
 เมื่อเลี้ยงเทศาภิบาล พอรุ่งขึ้นก็มี (คนที่ไม่ชอบ) แกล้งเรียกได้หน้าให้กรมพระยาตำราฯ ได้ยินว่า
 “นั่นแหละ เพชรประดับมงกุฏ”

กรมพระยาตำราฯ ทรงบันทึกว่า “ดูก็ขื่นดี” แต่คุณงามความดีที่ได้ทรงสร้างสมไว้
 ในราชการอย่างใหญ่หลวง ระยะเวลาที่ครองตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนั้น เช่น
 จัดการปกครองแบบใหม่เป็นเวลาถึง 28 ปี ทรงตั้งมณฑล 18 มณฑล จังหวัด 71 จังหวัด
 โดยไม่มีลูกของท่านเป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองแม้แต่คนเดียว การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านกำนัน ก็ตั้งแบบใช้
 เพื่อศึกษาให้เป็นประชาธิปไตย เมื่อเลือกคนได้แล้วก็ตรัสตั้งไปยังเจ้าเมือง

คำกล่าวประชดประชันว่า กรมพระยาตำราฯ เป็น “เพชรประดับมงกุฏ” นั้นมิใช่คำ
 กล่าวที่ไกลจากความจริงเลย เพราะพระองค์ท่านมีค่าควรจะเป็นเพชรที่ประดับมงกุฏยิ่งกว่า
 ใครในประวัติศาสตร์ที่ได้ปรากฏแก่บุคคลทั่วไป

นอกเหนือไปจากการเสด็จตรวจราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ แล้ว กรมพระยาตำราฯ
 ก็ยังลดล้างความเชื่อถืออันปราศจากเหตุผลให้ปราศจากการออกไป เช่น คติโบราณถือกันมา
 ก่อนเก่าห้ามมิให้เจ้านายเสด็จไปเมืองสุพรรณบุรี อ้างว่าเทพารักษ์หัดกเมืองสุพรรณไม่ชอบ
 เจ้า จึงไม่ปรากฏว่ามีเจ้านายองค์ใดเสด็จไปประพาสสุพรรณบุรีเลย กรมพระยาตำราฯ เป็น
 พระองค์แรกที่เพิกถอนคตินั้นด้วยการเสด็จเยี่ยมสุพรรณบุรี

ตามปกติพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จทอดพระเนตรการปกครองหัวเมืองที่
จัดใหม่ จึงมีการเสด็จประพาสทุกปี โดยกรมพระยาดำรงฯ จัดถวายในปีหนึ่งได้กราบทูลเชิญ
เสด็จประพาสเมืองสุพรรณบุรี สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ตรัสว่า “ฉันก็อยากจะไป แต่ว่า
ไม่บ้านะ” กรมพระยาดำรงฯ กราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไปเมืองสุพรรณหลายปีแล้ว ก็ยัง
รับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่ได้” ในหลวงจึงเสด็จตามคำกราบทูลเชิญ ความดีมีพันธ์
อันแน่นแฟ้นที่ประจักษ์ชัดในกาลต่อมา ก็คือขอความทวงกรมพระยาดำรงฯ จารึกแผ่นงาไว้บน
พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ดังนี้

ณ วันอาทิตย์ที่ 26 มิถุนายน ร.ศ. 129 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาตั้งห้อง
ณ ถอดพระธำมรงค์จากนิ้วพระหัตถ์แล้วมอบสั่งว่า

‘กรมดำรง เชอกับฉันเหมือนกันกับได้แต่งงานกันมานานแล้ว ขอให้เธอรับแหวนทอง
เป็นแหวนที่ฉันได้ได้อยู่เอง ใ้เป็นของขวัญในวันเกิดกับรูปที่ฉันถ่ายเมื่ออายุเท่าพระพุท
เตศให้ด้หัวฯ ฉันนับว่าเป็นสัตว์ดีมีมงคล ขอให้เธอมีความสุขความเจริญมั่นคงแลให้อายุยืน
จะได้อยู่ช่วยกันรักษาแผ่นดินต่อไป’

ความดีมีพันธ์ของ ร. 5 กับกรมพระยาดำรงฯ ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงนี้เป็นเพียงสั้น
น้อยสั้นหนึ่งเท่านั้นเอง ความยิ่งใหญ่มหาค่าที่กรมพระยาดำรงฯ ได้ทรงประกอบไว้ในชีวิต
ของพระองค์นั้นมีอยู่มากมายมหาศาล ท่านเจ้าคุณพระเทพโมลีได้แปลไว้แล้ว ดังนี้

อิสตรีลาภดินทร	ทรงยิ่งใหญ่ด้วยพระอิสตรีลาภ
สยามพิชิตินทรวิโรปการ	ทรงพระอุปการะพระเจ้าแผ่นดินสยามรัฐ
มโหราพรรัฐประศาสน์	ทรงเจนจัดรัฐประศาสน์อย่างมโหราพ
ปรียมหาราชวรานุศิษฏ์	สมเด็จพระปิยะมหาราชเจ้าทรงอบรมสั่งสอน
ไพศาลราชกฤตยการี	ทรงกระทำราชกิจมากมายไพศาล
โบราณคดีประวัติศาสตร์โกศล	ทรงรอบรู้ในโบราณคดีและประวัติศาสตร์

ฯลฯ

ฯลฯ

ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป เมื่อ
พ.ศ. 2450 ก็ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงกรมพระยาดำรงฯ เป็นถ้อยพระองค์ อันแต่ถึงถึงความ
ดีมีพันธ์ต่อพระองค์อย่างล้นหลาม ดังมีความตอนหนึ่ง ดังนี้

